

Samenwerking Koeien & Kansen en ClieNfarms

Koeien & Kansen is een samenwerking aangegaan met ClieNfarms, een EU-project dat met verschillende EU-regio's het pad verkent naar klimaatneutrale landbouw. Het project omvat verschillende landbouwsectoren en EU-regio's. Ook banken en ketens van toeleverende en afnemende bedrijven zijn betrokken. Koeien & Kansen deelt haar inzichten in dit project over wat al bereikt is en wat nog bereikt kan worden.

Figuur 1. Koeien & Kansen-deelnemers zijn voorloperbedrijven in ClieNfarms.

In het project zijn maatregelenlijsten opgesteld en verkennen we per regio welke maatregelen mogelijk en effectief zijn en welke maatregelen op demonstratiebedrijven, voorloperbedrijven en voorlopende volgers geïmplementeerd kunnen worden. Proefbedrijf De Marke werkt mee als demonstratiebedrijf en de Koeien & Kansen deelnemers zijn voorloperbedrijven (figuur 1). Royal Friesland Campina is aangehaakt met voorlopende volgers.

Regionaal maatwerk

De mogelijkheid om maatregelen toe te passen is in elke regio en op elk bedrijf anders. Deze mogelijkheden worden bepaald door omgevingsomstandigheden, cultuur en kennis van de ondernemers, en van ondersteunende bedrijven, de infrastructuur en door de economie op het bedrijf. Gezamenlijk bepalen deze zaken de oplossingsruimte. Deze ruimte bepaalt Koeien & Kansen met ClieNfarms met behulp van

keukentafelgesprekken die deze zomer plaatsvinden. Zo vragen we van Koeien & Kansen-deelnemers wat ze doen aan klimaat uit te dragen naar collega's en anderen tijdens excursies. Ten slotte organiseert en stimuleert ClieNfarms internationale uitwisseling.

Koos Verloop

Samenwerking in de keten

De deelnemers aan het project Koeien & Kansen zijn op hun eigen bedrijf aan het kijken hoe ze op een nog efficiëntere wijze melk kunnen produceren. De laatste jaren zijn er verschillende onderwerpen bijgekomen waar ook aandacht voor zal moeten zijn. Naast voeding en bemesting spelen onder andere ammoniak, nitraat, klimaat, biodiversiteit, blauw/groene diensten en GLB een steeds grotere rol op de melkveebedrijven.

Uit marktonderzoek onder melkveehouders blijkt dat de specialist van de voerleverancier op veel vlakken een grote rol heeft in de advisering. Sommige partijen zien de voerleverancier als de kwade geest achter de schaalvergroting en het verder opvoeren

van de melkproductie per koe. Ik ben echter van mening dat melkveespecialisten en voerleveranciers juist verder kijken dan morgen en gaan voor een mooie en duurzame melkveehouderij. Die kunnen we per regio en per bedrijf verschillend invullen, maar ieder melkveebedrijf zal in de toekomst duurzaam moeten produceren.

Als ForFarmers zijn we bij het project Koeien & Kansen betrokken om hier samen met de deelnemende bedrijven een weg in te zoeken en een bijdrage te leveren aan een toekomstbestendige melkveehouderij met een goed verdienmodel. De resultaten en ervaringen van de deelnemende bedrijven zullen naar mijn mening nog meer en beter gedeeld kunnen

worden met andere melkveehouders in Nederland. Alleen in goede samenwerking komen we tot een verdere invulling van een mooie en duurzame melkveehouderij.

Johan Temmink, ForFarmers
Lid begeleidingscommissie

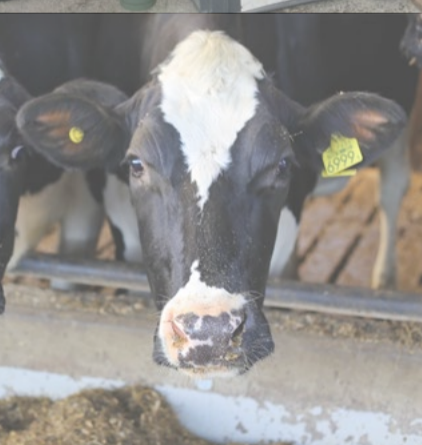
Plannen maken

Enkele jaren geleden is onze keuken grondig verbouwd. Het is er een stuk van opgeknapt. 'Nu is de badkamer, gang en trap aan de beurt', geeft mijn vrouw stellig aan. Oh jee, waar lopen we dan weer allemaal tegenaan en wat een regel. Pfff...

Zo zie je maar dat we eigenlijk continu bezig zijn met plannen maken voor de toekomst. Ook in de melkveehouderij. Een forse domper kwam in 2022 met de verdwijning van de derogatie in 2026. Onbegrip en ongelof. Maar je wilt wel verder, maar hoe? Als Koeien & Kansen willen we hier actief in verkennen. Wat ga je doen? Wat betekent dat voor je bedrijf? De Koeien & Kansen-veehouders zijn hier in 2023 al mee bezig. Ze brengen dit in beeld. Verschillende scenario's passeren de revue. Van intensiveren met vergroten van de veestapel, via eigen krachtvoerteelt en vooral meer mestafvoer. In 2023 gaan twee melkveehouders daadwerkelijk de bedrijfsvoering zonder derogatie al rondzetten. Frank Post is één van hen, verderop leest u zijn verhaal. We gaan met elkaar leren wat dit gaat betekenen voor de Koeien & Kansen-bedrijven en de Nederlandse melkveehouderij.

En onze verbouwplannen? Het gaat door. Mijn vrouw plant al gesprekken met installateurs en bouwvakkers. Ze heeft gelijk, de huidige badkamer is ook al ruim 25 jaar oud.

Michel de Haan, projectleider

Kansen voor biodiversiteit genoeg

Biodiversiteit is een belangrijk aandachtspunt in Koeien & Kansen. Waar liggen kansen en mogelijkheden om te werken aan het vergroten van de biodiversiteit van bedrijven en hoe kunnen we die op waarde zetten? Mogelijkheden zijn er genoeg.

Figuur 1. Kruidenrijke slootkanten met op de achtergrond een brede boomsingel, beide klaar voor doorontwikkeling op bedrijf Oegema in Dalfsen (Ov).

Met BoerenNatuur adviseren we de mogelijkheden om de biodiversiteit te vergroten. Vaak is er al meer diversiteit dan veehouders beseffen. Dat beheer willen we optimaliseren en verder kijken naar extra mogelijkheden die passen binnen hun bedrijfsvoering. En die zijn er dus best wel.

Productief kruidenhouden grasland

De teelt van productieve kruiden, grassen en vlinderbloemigen geeft goede gewasopbrengsten. Daarbij levert het gezond ruwvoer dat rijk is aan mineralen en gezonde inhoudsstoffen, is droogtetolerant én draagt bij aan boven- en ondergrondse biodiversiteit.

Extensief beheergrasland

Zijn er mogelijkheden voor percelen van terreinbeherende organisaties (TBO's) Vaak kunnen deze worden gehooïd of extensief beweïd.

Bestaande sloot- en perceelranden

Veel bedrijven hebben 'onder de draad' al veel biodiversiteit (figuur 1). Goed voor o.a. insecten. Met de komst van bufferstroken lenen deze stroken zich bij uitstek om verder door te ontwikkelen tot botanisch waardevolle randen. Ook zelf het beheer van maaipaden van een waterschapssloot oppakken kan vaak al leiden tot een beter botanisch beheer.

Landschapselementen/ agroforestry

Landschapselementen komen dit jaar in aanmerking voor een hectaretoeslag in het GLB. Bestaande heggen, houtsingels en bosjes kunnen vaak met aanpassingen veel meer opleveren voor de biodiversiteit. Ook agroforestry, een combinatie van houtopstanden en landbouw, krijgt hierbij veel belangstelling. Vooral de aan-

plant van voederbomen is interessant o.a. voor diergezondheid. In veel provincies lopen daarvoor subsidieprogramma's.

Creëren van nestgelegenheid

Ruimte geven aan een broedende kerk- of steenuil, een torenvalk of zwaluwen is gauw gerealiseerd met het ophangen van nestkasten.

Al deze genoemde mogelijkheden zijn in te zetten in de duurzaamheidsprogramma's van de zuivel en de Ecoregeling van het GLB. In gebieden waar Agrarisch natuurbeheer is opgesteld, zijn subsidiemogelijkheden voor graslandbeheer en beheer van natuurelementen.

Rob Geerts

Reflectie van Maike Oegema

Stof tot nadenken

Wij hebben het bezoek (29 maart j.l.) van Rob Geerts (WUR), Carleen Weebers en Lieneke Bakker (BN) en Boas Kraaijeveld (N&M Utrecht) als zeer waardevol en inspirerend ervaren. Ze namen ruim de tijd om de percelen en landschapselementen te bekijken. Wij hebben afgelopen najaar voor het eerst kruidenrijk grasland ingezaaid en waren o.a. benieuwd of deze PlanetProof-waardig was. De potentie was er, alleen moeten de klavertjes zich meer ontwikkelen. Op dit perceel gaan we proberen om nu al geen kunstmest meer te strooien. Verder hadden we toch meer biodiversiteit rond de percelen dan we dachten! Zo hebben we bijvoorbeeld sloten met ijzerrijke kwel met in de slootkanten een hoop kruidensoorten. Daarnaast blijken er vrij veel opties voor botanische graslandranden. Ook zijn er mogelijkheden voor vogels, torenvalkenkast, uilenkasten of een oeverwaluwand. Voor de zwaluuwand willen we contact zoeken met het waterschap en de lokale vogelwerkgroep. Verder zien ze voor onze bossingel goede mogelijkheden, maar daar zijn we helaas niet aan toegekomen. Daarnaast wil ik toch proberen of er mogelijkheden zijn voor ANLb-pakketten in ons gebied. Volgens BoerenNatuur moet dat ook mogelijk zijn buiten ANLb-leefgebieden.

Voor ons was er genoeg voer om over na te denken en hebben we een hoop naslagwerken en een uitgebreid verslag met praktische tips gekregen.

Minder droogteschade met stuw

De binnen Koeien & Kansen ontwikkelde BedrijfsWaterWijzer (BWW) brengt de diverse aspecten van water op het bedrijf in kaart. Zo ook droogtegevoeligheid. De inventarisatie gaat gepaard met oplossingsrichtingen. Om zich te wapenen tegen droogte nemen Geert en Dineke Stevens in Holten (Ov) een aantal maatregelen, waaronder het plaatsen van een stuw om slootwater langer vast te houden.

Analyses met de BedrijfsWaterWijzer brachten in beeld dat het zomergrondwaterpeil bij Stevens met 150 cm onder maaiveld laag is waardoor Stevens tijdens droge perioden te maken heeft met flinke droogteproblemen. Na uitvoerig overleg met het Waterschap Rijn en IJssel en andere grondbezitters besloot Stevens om te experimenteren met

slootpeilverhoging met het doel het grondwaterpeil te verhogen.

Stuw en peilbuizen

In het najaar van 2022 heeft het Waterschap in het kader van het project "Elke druppel de grond in" een stuw geplaatst in een sloot langs onder andere Stevens' percelen (figuur 1). Vervolgens zijn door

Koeien & Kansen stroom op- en afwaarts van de stuw peilbuizen geplaatst om te zien of de grondwaterstand de verhoogde slootwaterstand volgt.

Met een stuw lukt het Stevens om het slootwater momenteel ongeveer 40 cm op te zetten ten opzichte van het gebiedspeil. Een verdergaande

peilverhoging, tot bijvoorbeeld +50 cm, is ongewenst omdat het land van naburige boeren lager ligt ten opzichte van de sloot. Verdere verhoging zou dan bij hen tot wateroverlast kunnen leiden.

Hogere gewasopbrengst

Het doel is dat met het opzetten van het slootpeil de opbrengstderving

door droogte daalt. De waterwijzer landbouw berekende voor Stevens een meeropbrengst van 200 kg drogestof per ha. Maar dit moet in de praktijk nog blijken. Om het effect van de stuw te kunnen evalueren zijn langs een sloot met het normale peil, en het gestuwde peil diverse peilbuizen (figuur 2) geplaatst. Daarmee kunnen we zien of het stuwen van slootwater daadwerkelijk bijdraagt aan het verhogen van het grondwaterpeil.

Omdat alleen een stuw plaatsen in een extreem droge zomer nog steeds onvoldoende kan zijn, is Stevens ook bezig met het introduceren van productief kruidenrijk grasland op zijn percelen. Door het nemen van een combinatie van maatregelen wordt de bedrijfsvoering van Geert en Dineke zo beter bestand tegen een veranderend klimaat.

Figuur 1. De geplaatste stuw voor een duiker (later vervangen door een hoger type).

Figuur 2. Zodra je een 'plop' hoort, kun je op het meetlint het grondwaterpeil in de peilbuis aflezen.

Colin Dekker en Gert-Jan Noij

Aandacht voor emissiearme mesttoediening

Het aan Koeien & Kansen gelieerde innovatieprogramma Bemest op z'n Best richt zich op het halveren van de ammoniakemissie bij mesttoediening. Het haalt innovatievoorstellen uit de praktijk op die in het programma worden doorontwikkeld en onderzocht. Belangrijk aandachtspunt is het draagvlak in de praktijk voor zorgvuldig werken bij mesttoediening en het toepassen van innovaties.

Zorgvuldig werken bij mesttoediening is van belang om de prestaties van betere bemestingsmachines in de praktijk volledig tot uiting te laten komen. Om aan dit draagvlak te werken onderzoekt Bemest op z'n Best wat veehouders stimuleert om te letten op een goed werkresultaat en wat hun hierbij remt.

Een bekend probleem is bijvoorbeeld de tijdsdruk die soms ligt op het tijdig uitvoeren van bemesting. Diverse regionale demonstraties complementeren het programma (figuur 1).

Veld-APK

Daarnaast is een zogenoemde veld-APK gemaakt. Dit is een checklist met punten waarmee je een goed, of een slecht uitgevoerde bemesting kunt herkennen. Er zijn ook foto's met uitleg weergegeven op een goed/fout-kaart. Een bekend voorbeeld is het beeld dat mest uit de sleufjes van de zodenbemester komt. In deze situatie is een te groot volume mest toegepast in verhouding tot bergingscapaciteit van de sleufdiepte (figuur 2).

Goed/fout-kaart basis voor gesprek

Tijdens de recente Koeien & Kansen-tweedaagse hebben we de opzet en

aanpak van Bemest op z'n Best besproken en zijn we ingegaan op de veld-APK en de goed/fout-kaart. De goed/fout-kaart was voor Koeien & Kansen-deelnemers herkenbaar. Ze beschouwen het als een goede spiegel voor elk bedrijf en een goede basis om het gesprek met de loonwerker aan te gaan.

Koeien & Kansen-deelnemers zien het belang in van aandacht voor mesttoediening en geven aan dat ammoniakemissie verlagen niet een kwestie is van alleen scherp voeren op eiwit of een emissiearme vloer. Het is de som van maatregelen voor al deze aspecten dat leidt tot resultaat. De uitdaging is nu om het resultaat van de maatregelen ook goed zichtbaar te maken in de KringloopWijzer en dat dit ook gewaardeerd wordt bij beoordeling van bedrijven.

Meer informatie op www.bemestopznbest.nl.

Koos Verloop

Figuur 1. Regionale demonstratie op percelen van De Marke voorjaar 2023.

Figuur 2. Bekend verschijnsel in de praktijk: te veel mest of te ondiepe sleuven.

Ga er maar even voor zitten

Ja, dit is zeker een stuk om zittend te lezen. Als Koeien & Kansen-deelnemer nemen we per direct afscheid van derogatie. Extra gemaakte kosten tot nu toe (half mei) 23.000 euro. Voor alle beleidsmakers en onderzoekers die dit lezen: die 23.000 euro was zo ongeveer uw halve inkomen toen uw kinderen klein waren! Bedenk even wat u toen zou schrappen in uw uitgaven; de vakantie, de auto?

De minister van landbouw wil perspectief voor de melkveesector en kringlooplandbouw. Dat is extreem uitdagend met de afschaffing van derogatie. Dat is ook direct mijn bruggetje naar Koeien & Kansen. Deelnemers van Koeien & Kansen houden van uitdagingen, het zoeken van kansen en mogelijkheden in plaats van het denken in bedreigingen en onuitvoerbaarheid. Half maart werd duidelijk dat we per direct niet meer gebruiken maken van derogatie. Waarom? Om te kijken waar je tegenaan loopt. Waar liggen onze kansen en waar zijn ontwikkelingsmogelijkheden?

Mest afvoeren en kunstmest aankopen

Inmiddels zijn we twee maanden verder. De eerste, te zwaar met drijfmest bemeste snede, zit al in kuil. Voor de tweede snede was er geen drijfmest meer. Die is op, door de afschaffing van derogatie moeten we namelijk 1.300 ton mest extra afvoeren. Afvoeren is het goedkoopst in het voorjaar, maar het betekent wel dat de mestput dan leeg is (figuur 1) en we de

tweede snede alleen nog met kunstmest kunnen bemesten. De koeien zijn al ruim een maand buiten, zoals iedereen het graag wil zien, dus veel mest komt er ook niet bij in de mestput. We schatten in dat we de derde snede nog maar met zo'n 10 ton mest per ha kunnen bemesten. Afhankelijk van maaien en weiden komt de jaargift dan op 25 tot 40 ton per ha. Eerste leerpunt voor volgend jaar is dus ook: mest "sparen" en kleinere voorjaarsgiften.

De extra kosten op jaarbasis zullen uiteindelijk naar schatting ruim 30.000 euro zijn. Tja, en extra inkomsten geeft het niet. Dus om ons inkomen op peil te houden, moeten we ergens snijden in de kosten. Daar moet je als ondernemer toch echt even voor gaan zitten...

Frank en Ilona Post,
Koeien & Kansen-deelnemers,
Nieuweroord (Dr)

Figuur 1. Een praktisch lege mestput en dus geen organische mest meer voor de tweede snede... Gezamenlijke kosten: € 23.000.

Koeien & Kansen is een samenwerkingsverband van 16 toekomstgerichte melkveehouders, proefbedrijf De Marke, Wageningen University & Research en adviesdiensten. Met subsidie van de overheid en in opdracht van het georganiseerde bedrijfsleven toetst, evalueert en verbetert het project de effectiviteit en uitvoerbaarheid van (voorgenomen) diverse wet- en regelgeving onder praktijkomstandigheden en ondersteunt het de Nederlandse melkveehouderijsector bij de implementatie ervan. De resultaten van Koeien & Kansen vindt u op: www.koeienenkansen.nl. Voor vragen kunt u mailen naar: info@koeienenkansen.nl.

In 2022 64% eiwit uit eigen omgeving

In 2022 bestond het rantsoen van een Koeien & Kansen-bedrijf gemiddeld uit 64% eiwit dat op het eigen bedrijf, of binnen een straal van 20 km van het bedrijf is geproduceerd. Hierbij werd de doelstelling van 65% net niet gehaald. Het percentage gevoerd eiwit uit eigen omgeving werd in 2022 niet negatief beïnvloed door de lagere grasopbrengst omdat de bedrijven nog genoeg voorraad graskuil hadden.

Figuur 2. Eiwitrijke veldbonen vergroten het aandeel eigen eiwitteelt.

Binnen Koeien & Kansen streven we er naar minimaal 65% eiwit van het eigen bedrijf of uit de buurt te voeren. Figuur 1 toont dat Koeien & Kansen-bedrijven gemiddeld 58% van het gevoerde eiwit van eigen land halen en daarnaast 6% eiwit aanvoeren binnen een straal van 20 km. Samen dus 64%.

In 2022 halen 6 bedrijven meer dan 65% eiwit van eigen land of uit de buurt, met als opvallende uitschieter bedrijf 10. Op dit extensieve biologische bedrijf krijgen de dieren vooral vers gras en graskuil en wordt weinig krachtvoer aangekocht. Tien bedrijven halen de doelstelling niet. Het meest intensieve bedrijf (4)

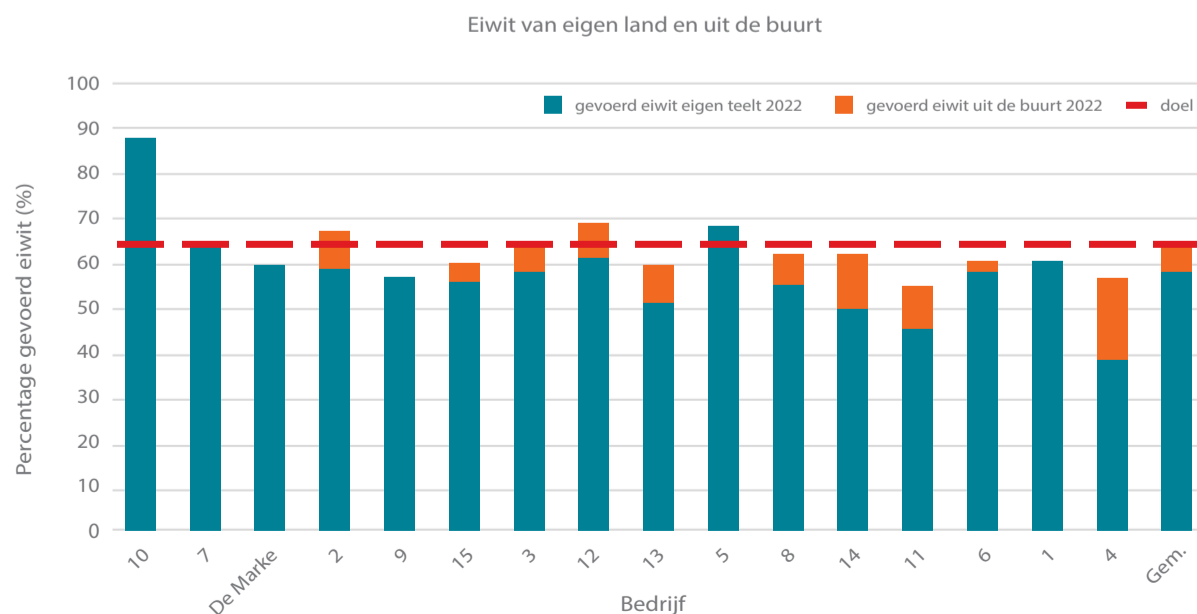
produceert minder dan 40% van het eigen eiwit op het eigen bedrijf, maar slaagt er wel in om 17% van het gevoerde eiwit binnen een straal van 20 km aan te voeren.

Verbetering resultaat

Met gemiddeld 64% eigen eiwit in 2022 halen de Koeien & Kansen-

bedrijven 1% meer eiwit van eigen land en uit de buurt dan in 2021. Het gevoerde eiwit van eigen land steeg met 2% en er werd 1% minder eiwit aangekocht dan in 2021 (figuur 1). Deze resultaten zijn behaald bij een lagere eiwitproductie per ha grasland. Door de droogte in 2022 werd namelijk bijna 9% minder eiwit van een hectare gras gehaald dan in 2021. De snijmaaisopbrengst was ongeveer gelijk. De Koeien & Kansen-bedrijven konden, ondanks een lagere gewasproductie, dus toch vrij veel eigen eiwit, of uit de buurt, voeren (figuur 2).

Aart Evers en Gerjan Hilhorst

Figuur 1. Percentage gevoerd eiwit van eigen land op Koeien & Kansen-bedrijven (groene staaf) met daar bovenop % gevoerd eiwit (ruw- en krachtvoer), aangevoerd binnen een straal van 20 km van het bedrijf in 2022. Bedrijven geselecteerd van lage intensiteit naar hoge intensiteit (kg melk per ha).

Colofon

Auteurs:
allen werkzaam bij Wageningen University & Research tenzij anders vermeld.

Redactie:
Textografie

Vormgeving:
Wageningen University & Research, Communication Services

Fotografie:
Wageningen University & Research, Fotobureau Tiernego, Textografie en Shutterstock

Druk:
Zalsman BV, Zwolle

Secretariaat Koeien & Kansen
Postbus 338
6700 AH Wageningen
T (0317) 48 01 77
info@koeienenkansen.nl

[@Koeien&Kansen](https://twitter.com/Koeien&Kansen)

www.koeienenkansen.nl

De nieuwsbrief is gratis aan te vragen bij het secretariaat. Overname van artikelen is toegestaan mits voorzien van duidelijke bronvermelding.

Nieuw verschenen

Het afgelopen halfjaar zijn geen nieuwe rapporten verschenen.